

Анатолій Ручка

доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник
Інституту соціології НАН України;

Віктор Танчер

доктор філософських наук, професор – в.о. завідувача кафедри соціології
Київського національного університету культури і мистецтв

Anatoly Ruchka

Doctor of Philisofy, Full Professor, leading researcher of Department of Sociology
of Culture and Mass Communications of Institute of Sociology NAS of Ukraine

Victor Tancher

Doctor of Philisofy, Full Professor, acting Head of Sociology Department,
Kyiv National University of Culture and Arts

БАГАТОКУЛЬТУРНІСТЬ: ЧИННИКИ, ПРОБЛЕМИ, НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядається феномен багатокультурності як проблеми і ресурсу суспільного розвитку, модуси культурної глобалізації, місце крос-культурної компетенції у суспільному розвитку. Загалом культурне взаємозбагачення, полікультурність є рисою властивою усьому людству. Проте за умов глобалізації проблеми багатокультурності набувають нових якостей та загострюються. Культурна компетентність виступає тим ключовим ресурсом, який сприяє суспільному розвитку в світі.

Ключові слова: багатокультурність, мультикультуралізм, культурна різномірність, глобалізація, культурна компетентність.

В статье рассматривается феномен многокультурности как проблемы и ресурса общественного развития, модусы культурной глобализации, место крос-культурной компетентности в общественном развитии.. Вообще культурное взаимообогащение, поликультурность есть чертой свойственной всему человечеству. Однако в условиях глобализации проблемы многокультурности приобретают новые качества, обостряются. Культурная компетентность выступает тем ключевым ресурсом, который способствует общественному развитию, мультикультурности мира.

Ключевые слова: многокультурность, мультикультурализм, культурная разнородность, глобализация, культурная компетентность.

The paper analyses the phenomenon of multiculturalism as the issue and resource of social development. The multiculturalism is the characteristic which is common to the whole humankind. However in the conditions of globalization the problems of multiculturalism are actualized. The cultural competence becomes the key resources which facilitates the development of multiculturalism in the world.

Keywords: multiculturalism, multiculturalism, cultural differentiation, globalization, cultural competence.

Безперервність культурних взаємин між суспільствами впродовж усієї історії людства, попри усі складнощі, ознаменувалась в новому тисячолітті безпрецедентним прискоренням. Надзвичайне поширення масової культурної продукції, зразків споживання і способу життя, оббіг новостворених стилів, образів і символів сучасного життя формує світ глобальної культури нашого часу. Історія людства показує, що економічне співробітництво, світові релігії, імперські об'єднання народів поступово з'єднували мешканців нашої планети у глобальний світ, в якому ми опинилися. Процес людського згуртування, усвідомлення спільності і взаємозалежності часто супроводжувався конфліктами, протиборствами, насиллям. Проте можна погодитись, що «в цілому перехід від чисельності малих культур до декількох більших і врешті до єдиного всесвітнього суспільства був, мабуть, неунікненим результатом розвитку людської історії» [1, с.289].

Амбівалентність процесу мультикультуралізму або багатокультурності

У сучасному суспільному житті означені явища постають в двох аспектах – соціально-політичному та соціологічному/культурологічному (соціокультурного розвитку). Поняття «*мультикультуралізм*» найчастіше вживається у контексті розгляду проблем, що виникають у сфері соціальних стосунків та соціальної політики в країнах Західного світу і пов'язаних із конфліктами на ґрунті ціннісних (звичайних, релігійних, етичних...) протистоянь та завдань управління полікультурними суспільствами. Тоді як означення «*багатокультурність*» більш притаманно аналізує міжкультурної взаємодії з точки зору глобальних культурних наслідків, гуманістики, культурного розвитку людства, з позицій всебічного дослідження культурної багатоманітності та розмаїття людського світу.

Політичні напруження і конфлікти, що збурили благополучний «західний світ» й поставили під сумнів притаманну йому толерантність, політкоректність, благосхильність до різноманітності та «інакшості» змушують шукати рішення цих проблем в політичній площині взаємин різнокультурних спільнот. Проблемність можливості існування таких спільнот, коли очікуються й вимагаються соціальні стандарти цього світу без сприйняття його культурних стандартів і зразків поведінки, намагання жити в сучасній західній «соціальної державі» й, водночас, в сепаратному етнокультурному традиційному суспільстві гостро актуалізувалась на початку ХХІ століття. Виникають загрози дезінтеграції су-

спільства, «культурного екстремізму» аж до тероризму, етноконфесійних протистоянь, штучного розмежування спільнот на тлі кризи національної державності тощо.

Разом з тим, знову актуалізувалась суто філософська проблема співставності різних культур – як можливо неупереджено трактувати «інакшу» культуру з позицій власної? Особливо якщо відмінні світобачення, ціннісно-нормативні системи, способи життя суттєво відрізняються, або більше – «культурні коди», що визначають світосприйняття майже на генетичному рівні, суперечать один одному. Спроби поставити все на фундамент «загальнолюдських», гуманістичних цінностей, частіше за усе, призводило до намагань видати за них власне «західні», юдо-християнські постулати як історично прогресивніші, універсальні. Водночас, етноцентризм національних культур вступив на зламі ХХ-ХХІ століть у протиріччя з глобалістськими тенденціями суспільного розвитку, де, як передбачалося, мав домінувати один – *глобальний, універсальний* – тип культури.

Дискусії соціальних аналітиків залишають це питання відкритим, а перспективи політичного, соціокультурного вирішення проблем співіснування у багатокультурному суспільстві залишаються у душі постмодерну «непевними, невизначеними, плинними». Мабуть, майбутні можливості налагодження, гармонізації міжкультурного співжиття матимуть кращі перспективи з успіхами позитивної глобалізації, із врівноваження глобального і локального, універсального і партикулярного у світовому культурному розвитку.

Сучасні аналітики процесів модернізації звертають увагу на те, що культурному світу наших днів притаманне «постійне зростання диференціації *основних культурних і ціннісних систем*», поширення освіченості та світської освіти, які зменшують роль релігії як потужного світоглядного інтегратора колишніх часів [2, с. 46]. Засоби масової комунікації, міграційні процеси, світова торгівля тощо не тільки сприяють формуванню нового глобального світобачення і схожих культурних практик, але й виявленню партикулярності, історико-культурної особливості, «глокалізації» культур сучасної людності. Глобальні культурні потоки можуть контрастувати з потоками та інституціями на національному рівні [3, с. 386].

Важливим видається умовивід ізраїльського соціолога Ш.Ейзенштадта та його сучасних послідовників, що успішна модернізація залежить не стільки від структурних чинників, скільки від культурної диференціації, яка витворює спільну систему координат для

системи. Тобто культурна різноманітність забезпечує кращу адаптивність, спроможність адекватно реагувати на виклики змін, пов'язаних з модернізацією. Феномен модерну, як він аргументував, має своїм вислідом не гомогенність, а гетерогенність (2, с. 49-50). Отже, має сенс спочатку розібратись з національними культурами, їх місцем у глобальному культурному розвитку.

Водночас, *культурні протиріччя* одвічно притаманні людській культурі. Вони джерела динамічного розвитку нашого виду. Як метафорично заключає популярний історик Ю.Харарі: «Подібно тому як два мотиви, стикаючись у контрапункті, просувають вперед розвиток музичної теми, так і розбіжності в наших думках, ідеях і цінностях змушують нас думати, критикувати, переоцінювати. Стабільність – це заповідник для тупиць». Тобто «єдиномисліє», монополія культурних зразків та ідеалів не є сприятливим ґрунтом розвитку. Як він слушно наголошує, *когнітивний дисонанс* – наявність нерозв'язуваних дилем, напружень, конфліктів, а також суперечливих переконань і несумісних ціннісних орієнтацій – в будь-якій культурі, насправді є не недоліком, а умовою її розвитку [1, с. 204]. Когнітивний дисонанс стає важливою перевагою людського роду, недооціненою рисою Homo sapiens.

Актуальні модуси культурної глобалізації

Проблеми міжкультурної взаємодії, трансквілізаційних культурних впливів спостерігалися впродовж усієї історії людства. Ще до появи культурної глобалізації, яка відбувається у наші дні, вони проявлялись під час поширення світових релігій та культур аристократичних імперських еліт, пізніше – з кінця XVIII століття, ці модуси культурної глобалізації поступилися місцем новим секулярним ідеологіям і світоглядам, насамперед, - лібералізму й соціалізму. Потужні технічні та інституціональні зміни другої половини XX століття, ідеології сцієнтизму: нові телекомунікаційні технології, міжнародні медіа-корпорації, всюдисутність символів поп-культур і конс'юмеризму, масові міграційні потоки, тощо – визначили новий стан і форми *культурної глобалізації*. Водночас і нові проблеми пов'язані із такими царинами, як традиційні культурні цінності, національна ідентичність, національні інтереси і т.п. Попри космополітичні та наднаціональні претензії в цих ідеологіях та стилях мислення співвідношення щодо ефективності культурного впливу впродовж майже двох століть залишалось на користь націй-держав, хоча останні тенденції свідчать про зміну цього співвідношення [3, с. 386]. Звідси випливає актуалізація нової оцін-

ки місця національних ідентичностей, солідарностей, культурних цінностей.

Як відомо, процес глобалізації загалом породжує напруження між тим, що є індивідуальним чи локальним, і тим, що є загальним і повсюдним. Це можна продемонструвати на визначеннях явища ідентичності, яке розглядають на різних рівнях: глобальному, національному, регіональному, етнічному, локальному, індивідуальному. Зрозуміло, що глобальне і національне є скоріше загальним і повсюдним, хоча перше має універсальний, космополітичний характер, а друге так чи інакше обмежується певною територією і виявом відповідних національно-культурних особливостей. Що стосується регіональних, етнічних, локальних, індивідуальних ідентичностей, то це в першу чергу різноманітні (географічні, історичні, культурні) *партикуляризми*. В культурному плані останні пов'язуються з історією регіонів, етнічних, локальних спільнот. Свою роль тут відіграють також історична пам'ять, особливості життєвого досвіду, вірування, мова, звичаї, моральні цінності і норми. Індивідуальна ідентичність у кожному випадку базується на знанні відповідних універсалій і партикуляризмі, а також на почутті належності до деяких із них. Само собою, сильне почуття етнічної чи національної ідентичності не повинно сприяти в сучасних умовах ізоляціонізму та етноцентризму. Бо ці групові риси мають потенціал зачиняти індивідів у межах їхніх власних угруповань, стимулювати виступ проти інших культур, вірувань, цінностей, а це супроводжується острахом, ксенофобією, недоброзичливістю щодо чужих.

Якщо така небезпека зберігається, то, можливо, саме глобалізація виступає тим повсюдним чинником, який нейтралізує радикальні партикуляризми. І це є підставою формування і поширення в світі універсального мислення, універсальних цінностей. І дійсно, глобалізація в цьому плані продукує зміни в напрямку уподібнення (уніфікації) перш за все матеріальних елементів культури. Прикладом тут можуть виступати сучасна всеохоплююча електронна технологізація світу чи його «макдоналізація». Проте, це не означає, що паралельно відбувається духовне зростання народів світу, поширення в ньому піднесених універсальних цінностей. Навпаки, розповсюдження конс'юмеризму, наприклад, девальвує елементи духовності в житті людей, обідняє так чи інакше їхні національні, етнічні, локальні цінності.

Рятує цю ситуацію, мабуть, явище *глокалізації*, яке останнім часом стало актуальним предметом наукового дискурсу. Встановлено, що зараз культурні зразки будь-яких парти-

куляризмів все більше опосередковуються глобальними культурними зразками. Під впливом цього процесу виникає і поширюється явище, котре дістало назву «глокалізація» (Р.Робертсон), що означає створення «глобальної локальності» з певними «гібридними» (сплав глобального і локального) рисами. Це означає, що за сучасних умов глобальне й локальне, універсальне й партикулярне не існують окремо, ізоляціоністським чином, їхнє співіснування дедалі частіше перетворюється на якесь синкретичне утворення: «глокалізація», «гібрид», «меланж» тощо [6, с. 355].

Отже, глобальне і партикулярне взаємоприникають одне в одне, змішуються і в результаті створюють те, з чим люди, особливо молоді, добровільно, охоче ідентифікуються. Саме в цьому плані глобалізація проявляє свій потужний потенціал до інтегрування різних суспільств, усунування культурних бар'єрів як у середині суспільств, так і між ними, перенесення ціннісного змісту з одних культур до інших. І тоді даний тренд можна, мабуть, рахувати як рух до майбутнього домінування цінностей універсалізму (альтруїзму, добра, істини, справедливості, солідарності, гідності, свободи, тощо).

Зрозуміло, цей рух сьогодні щільно пов'язаний із повсюдними засобами масової комунікації та їхнім глобальним радіусом дії (впливу). Завдяки означеним засобам люди у цілому світі мають можливість проглядати чи слухати програми передач із однаковою змістом. Сьогоднішню доступність до джерел інформації та відносну однаковість її змісту можна розглядати як певні універсалістські ознаки сучасної масової комунікації. Але головне тут полягає в тому, що такий стан речей активно впливає на спосіб мислення людей (глядачів, слухачів, читачів) та їхню поведінку. Тому значущу важливість набуває нині вивчення питання про цінності, які проповідують, пропагують, поширюють світові мас медіа.

Узагальнені результати соціологічних досліджень показують, що цінності, які презентуються в сучасних медіа, можна поділити (за рангом) на декілька груп:

- 1) найчастіше медійні передачі пов'язані сьогодні з цінностями прагматизму, матеріальними благами, зовнішністю, модою, задоволеннями, враженнями, сексом;
- 2) цінності миру в усьому світі, здоров'я, щастя, життєвої стабільності пропагуються в медійних передачах як загально бажанні;
- 3) не забувають медіа і про класичну ціннісну тріаду: істину, добро, красу;
- 4) нерідко медійні продукти присвячуються цінностям певних людських груп: жінок, чоловіків; дітей, дорослих, пенсіонерів; селян, містян; підприємців, професіоналів, фрілансерів тощо;

5) тематика ціннісної зміни також постійно представлена в медійних передачах, іноді жваво обговорюються цінності, які підлягають зміні, трансформації, девальвації (напр., вікові, поколінні, сімейні, професійні, політичні, соціальні, культурні).

Зрозуміло, що не всі означені групи цінностей мають універсалістський потенціал. Вважаємо, що подібний потенціал притаманний насамперед класичним ціннісним тріадам, які з'являлись на конкретно-історичних стадіях існування людства, а саме: добра, істини, краси; віри, надії, любові; свободи, рівності, братерства; справедливості, відповідальності, гідності. Само собою, універсальність означених ціннісних тріад базується на їхній усталеності, незмінюваності і навіть «вічності». Їх гуманістичний сенс вартий того, щоб люди втілювали дані цінності в своєму житті. Бо вони так чи так знаходяться на боці демократії людського життя, свідчать про розумну ідентичність людини, опікуються її правами і гідністю, орієнтують на реалізацію справедливості, відповідальності, солідарності тощо. Можна навіть сказати, що всі люди в усьому світі мають подібні, універсальні цінності. Проте, як показують міжнародні кроскультурні дослідження цінностей, устремління до них, а також їх практичне здійснення є різним у тих чи тих культурах. А це, як відомо, залежить не тільки від культурних прагнень чи устремлінь людей, а й від присутності існуючих шансів і можливостей утілення універсальних цінностей у життя. Крім того, буває, що самі назви цих цінностей, які тожні за своїм сенсом, розрізняються в різних культурах і суспільствах, і це додає певних труднощів при їхньому порівнюванні та витлумаченні.

Як би там не було, а сучасна глобалізація веде так чи так до нового світового порядку. Дана обставина сьогодні визначає особливості повсякденного життя людей. Так, на Заході індивід знаходиться в центрі суспільних турбот і уваги. Традиційна безпека тут ще зберігається, але під впливом численних ризиків і викликів вона поступово втрачає своє значення. Замість традиційної одноманітності в західних соціумах панує багатоманітність, яка характеризується полікультурністю і множинністю життєвих стилів. При цьому суттєвого значення набувають новомодні, зовнішньо привабливі стилі життя. Своєю чергою комерціалізація активно сприяє формуванню (функціонуванню) суспільства споживання і вражень.

Водночас на Сході в центрі суспільних турбот і уваги знаходяться традиційно соціальні групи і колективи, а також держава. Тут здавна поширені цінності безпеки, традиційно-

налізму, конформності. Молодь із дитинства привчають до гармонії з природою, орієнтують на підтримку соціального порядку, повагу батьків і публічних чиновників. Унаслідок різкого економічного зростання (в 90-ті роки минулого століття) виникає питання про природу так званих «азійських цінностей», якими намагалися пояснити господарський успіх країн Східної Азії.

Отже, перед нами відмінні цивілізації, які історично розвивалися різними шляхами. Одна, західна, просувалась в індивідуалістичному напрямку, інша, східна, - в колективістському. В цьому відношенні означені цивілізації ніби віддалялися одна від іншої. Проте на початку XXI століття спостерігається їхнє зближення. Про це свідчать загалом процеси глобалізації (політичні, економічні, технологічні, соціальні, культурні), зокрема, та ж «макдональдизація» світу, вплив світових (переважно західних) медіа-корпорацій. Помітною особливістю культурної глобалізації, наприклад, є високий ступінь мобільності культурних зразків і ресурсів. Ідеться передусім про дифузю тих цінностей і зразків, які пов'язані з ідеями споживчого суспільства. Це означає, що в країни Східної Азії проникають так чи інакше культурні цінності і норми, які є типовими для західної цивілізації. Правда, тут вони функціонують перетвореними, згідно з місцевими стандартами, переважно як глокалізовані, а не глобальні зразки. Водночас, як відомо, Захід прийняв і культивує в своєму середовищі певні зразки духовної культури Сходу (йога, хатха-йога, цигун, тантра тощо), східні єдиноборства стали складовою нематеріальної культурної спадщини.

Подібне взаємопроникнення різних цивілізаційних зразків збагачує, зрозуміло, західні і східні культури. При цьому світ не стає культурно гомогенізованою тотальністю, він і надалі залишається культурно диференційованим. Тим не менш, коли незрівнянно інтенсифікуються глобальні виміри економічного і політичного життя, відкриваються кордони й дедалі більше людей змінюють місце свого проживання та місце роботи, а новітні електронні засоби трансмісії інформації перетворюють масову комунікацію на глобальну, культурна диференціація також змінює своє обличчя. В контексті глобалізаційних процесів вона становить не просто синдром культурних різноманітностей, які покликані стимулювати розвиток людського світу в цілому.

Деякі дослідники стверджують, що за таких умов відбувається все-таки певне ослаблення східної (традиційної) системи цінностей, яка базується на конфуціанській етиці

обов'язковості, сильному соціальному контролю, суспільному консенсусі та гармонії [7, с. 20-21]. Ослаблення зазначених складових традиційної моделі східного суспільства особливо помітно серед молоді. Цьому сприяли суспільні зміни в країнах Східної Азії, що були пов'язані з відкритістю до світу, зменшенням соціального контролю, збільшенням приватної участі в економіці, часткової відміни обмежень у доступі до поп-культури, масовим формуванням нових, ринкових настанов, прояви нетрадиційних стосунків тощо. Економічне зростання обумовило також підйом, особливо серед молоді, престижу освіти.

Під впливом глобалізації змінюються і політико-громадянські позиції громадян східних країн. Так, опитування Asian Barometer показують, що в сьогоденній традиційній Азії значна частка громадян вважає демократію бажаною і підходящою для своїх країн (від 60% у Китаї до 90% у В'єтнамі). Проте, це не означає, що східні країни стають дуже схожими на західні країни. В тому ж Китаї тільки 4% опитаних визнають свободу критики можновладців як суттєву цінність. Скоріше за все сьогодні східноазійська дійсність представляє собою своєрідний сплав традиційних цінностей конфуціанського суспільства з сучасними цінностями розвинених західних суспільств [7, с. 23].

Таким чином, конфуціанська культура східних країн зберігається, вона, так би мовити, працює, стимулюючи економічне зростання Східноазійського регіону загалом. Тільки під впливом часу, а також сьогоденньої глобалізації змінюється якість певних її складових, що веде в цілому до *осучаснення* всього комплексу «азійських цінностей».

Цікаво, що така наднаціональна організація, як ЮНЕСКО підтримує заходи країн щодо розвитку окремих культур та їх охорони від негативних наслідків глобалізації. Так, у жовтні 2005 р. у Парижі була прийнята Конвенція ЮНЕСКО з питання охорони і просування *різноманітності форм культурного вираження*. У цьому документі констатується, що:

- культурна різноманітність є рисою, властивою людству;
- культурна різноманітність становить загальну культурну спадщину, яка повинна бути шанованою, а також збереженою з користю для всіх;
- культурна різноманітність створює багатий і диференційований світ, який розширює можливості вибору і становить базу для розквіту людських здатностей і цінностей, і є в зв'язку з цим головною рушійною силою усталеного та врівноваженого розвитку спільнот, народів і націй;

· культурна різноманітність розвивається в умовах демократії, толерантності, соціальної справедливості і взаємоповаги між націями і культурами, вона є необхідною для миру і безпеки в локальному, державному і міжнародному масштабі.

Головними цілями даної конвенції є:

а) охорона і просування різноманітності форм культурного виразу;

в) створення таких умов для культур, щоб вони могли повністю розвиватися і вільно впливати на себе у спосіб, який приносить їм взаємну користь;

с) заохочення до діалогу культур із метою забезпечення широкого і врівноваженого культурного обміну в світі на користь взаємного пошанування культур і поширення культури миру;

а) підтримка міжкультурності з метою розвитку інтеракцій між культурами в дусі будівництва мостів між націями;

е) просування пошанування різноманітності форм культурного виразу і усвідомлення її цінності в локальній, державній і міжнародній площині;

ф) підтвердження значення зв'язку між культурою і розвитком для всіх країн, переважно для країн, що розвиваються, а також підтримка дій, здійснюваних на державному і міжнародному рівні, які спрямовані на визнання достеменною цінності даного зв'язку;

д) визнання особливого характеру культурної діяльності, благ і послуг як носіїв ідентичності, цінностей і значень;

h) підтвердження суверенного права держав на застосування, прийняття і впровадження в життя політики і засобів, які вони визнають придатними для охорони і просування різноманітності форм культурного виразу на своїй території;

і) зміцнення співробітництва і міжнародної солідарності в дусі партнерства, переважно з метою збільшення потенціалу країн, що розвиваються в сфері охорони і просування різноманітності форм культурного виразу [див.: 8].

Неважко помітити, що положення даної Конвенції легітимізують передусім екзистенцію багатокультурності в світі, яка становить базу для розвитку людських здатностей і цінностей, розширює можливості вибору і в цілому виступає головною рушійною силою розвитку людства. При цьому стверджується, що ця багатокультурність (культурна різноманітність) отримує розвиток саме в демократичних умовах. Бо за цих умов налагоджується продуктивний діалог представників різних культур. Орієнтація на діалог різних культур, на охорону культурної спадщини і прояв різних культурних форм виразу повинна бути

однією із основних політик сучасної суверенної держави.

Культурна компетентність як ресурс розвитку багатокультурності

У наш час феномен багатокультурності виступає певним викликом для людства. Адже він потребує відповідних знань, умінь, ціннісних орієнтацій, щоб сприйняття його, а тим паче політика відносно нього, були адекватними. В даному випадку йдеться про грамотність, компетентність людей, які мають справу з культурною різноманітністю як свого суспільства, так і цілого світу загалом.

Сьогодні явище компетентності стало дуже важливим предметом зацікавленості багатьох соціогуманітарних дисциплін. Поняття компетентності набуло популярності в сучасній дослідницькій практиці. Ця, можна сказати, ознака нашого часу зовсім не є випадковою. Бо компетентність, її численні різновиди виступають нині суттєвою характеристикою *людського капіталу*, який є узагальненим потенціалом активності людей у всіх сферах суспільного життя. За умов глобалізації, швидких технологічних, політичних і культурних перетворень людський капітал теж не стоїть на місці, він змінюється, набуває властивостей, яких ніколи не було раніше.

Сучасні виклики і ризики потребують такого типового зразка людини, котра здатна дати раду з відповідними викликами, ризиками, проблемами. Отже, йдеться про таких людей, які повинні компетентно, грамотно сприймати об'єктивні вимоги сучасної дійсності і адекватно, кваліфіковано формулювати завдання і способи по розв'язанню проблемних ситуацій, які можуть виникати. Такі люди повинні бути моральними, критично налаштованими, тими, які можуть обґрунтовано оцінювати ситуації і приймати креативні рішення.

Щоб набути відповідних знань, умінь, особистих рис і ціннісних позицій людина повинна, як свідчить практичний досвід, учитися майже все своє життя. І дійсно, прогресуюча глобалізація, світ, що швидко змінюється, потребують неперервного розвитку людських компетентностей і умінь з тим, щоб люди могли успішно пристосовуватися до сучасних швидких змін. При цьому всюди високо цінуються ті компетентності, реалізація яких приносить користь як у сфері приватного життя людини, так і суспільству в цілому. В науковій літературі такого роду компетентності визначаються як *ключові компетентності*. В 2006 р. Європейський Парламент прийняв так зв. *європейські рамки* ключових компетентностей, що формуються у процесі

неперервного навчання протягом всього людського життя. В означених рамках наводиться каталог компетентностей, які необхідні громадянам (європейцям) для їх самореалізації, соціальної інтеграції, активної громадянської позиції і набуття шансів на ринку праці в сучасному суспільстві знань.

Даний каталог містить вісім ключових компетентностей, які передбачають наступні уміння і знання:

- 1) спілкуватися рідною мовою,
- 2) спілкуватися іноземними мовами,
- 3) володіти математичними і основними науково-технічними знаннями і навичками,
- 4) бути грамотними в інформаційній сфері,
- 5) вміти навчатися,
- 6) вміти користуватися соціальними і громадянськими можливостями,
- 7) бути ініціативними і підприємливими,
- 8) мати знання та уявлення про спадщину різних культур і бути культурно експресивними [див.: 9].

Усі означені ключові компетентності вважаються (в європейських рамках) однаково важливими, бо кожна з них може сприяти нормальному життю в суспільстві знань. Помітно, що сфери багатьох ключових компетентностей перетинаються одна з одною, частково співпадають між собою, а тому вони переважно взаємодоповнюють одна одну. Наприклад, уміння в сфері інформаційних і комунікативних технологій є необхідною підставою процесу навчання; вміння навчатися сприяє підвищенню компетентності в інших сферах людської активності. Деякі елементи чи характеристики притаманні всім ключовим компетентностям. Це стосується критичного мислення, креативності, ініціативності, розв'язування проблемних ситуацій, оцінок ризиків, прийняття рішень, конструктивного керування емоціями. Досягнення нормативного рівня ключових компетентностей, а також їх складових справді можна розглядати як ресурс підвищення людського капіталу громадян Євросоюзу, його креативного розвитку в цілому.

В широкому (антропологічному) розумінні всі означені ключові компетентності є культурними. За своїм походженням вони є *культурними артефактами* або *ментефактами*. Водночас восьма ключова компетентність потребує специфічної понятійної інтерпретації, бо широке, неспецифічне її трактування як культурної компетентності є явно недостатнім. У специфічному розумінні культурна компетентність традиційно визначається як комплекс набутих рис, здатностей, знань, умінь і ціннісних орієнтацій, які дають людині можливість вільно брати участь у культурі,

культурному житті соціуму. Отже, культурна компетентність у цьому випадку передбачає, що людина має не тільки знання та систематичні уявлення про дану (напр., вітчизняну) культуру, але вона також здатна прийняти через інтерналізацію її значення, цінності, норми і смисли. Розвиток культурної компетентності, тим самим, щільно пов'язаний із формуванням певної культурної ідентичності людей.

При операціональному використанні поняття культурної компетентності можна аналітично виділяти її «активні» і «пасивні» аспекти. Перші пов'язуються з активною культурною партиципацією, культурною експресією (виразністю), проявом нормативної культурної ідентичності. Інші обмежуються, як правило, набуттям тільки певної сукупності знань про культуру, пасивною культурною партиципацією (коли люди виступають переважно як глядачі, слухачі, споживачі). Зрозуміло, що за умов глобалізації, швидкої зміни соціокультурних реалій культурна компетентність наповнюється не тільки новим змістом. Вона стає також схильною до плюралізації, мультиплікації нових своїх різновидів. Так, з'являються мережева компетентність, компетентність у сфері пропозицій медіа та культурного споживання, компетентність у сфері адаптації до сучасних змін, екокультурна компетентність тощо.

В умовах сьогоденної культурної різномірності, коли загострюються питання захисту і просування різномірних форм культурного виразу, особливого значення набуває *крос-культурна (міжкультурна) компетентність*. Ця компетентність пов'язується з процесом формування у людини розуміння культури Інших. Вона базується на усвідомленні того, що різномірність (різноманітність) – це об'єктивна характеристика світової культури і рушійна сила її розвитку. Отже, крос-культурна компетентність – це не тільки чинник адаптації до різномірності, уникнення екслюзії та маргіналізації Інших, заохочення толерантності, солідарності та інтеграції в сучасних суспільствах і культурах. Багатокультурність виступає також ресурсом розвитку, який може перетворитися в людський капітал, стати підмурком для творчості, креативу, оригінального розв'язування життєвих проблем завдяки перенесенню (переміщенню) тих чи тих елементів із одних культурних контекстів у інші.

Розвинута крос-культурна компетентність містить у собі повагу до чужих точок зору, традицій, культур, а також готовність розв'язувати мирним шляхом будь-які конфлікти. Люди з такою компетентністю во-

лодіють, як правило, здатністю бачити себе на місці інших людей, навіть асоціюватися з ними, приймати як свої їхні переконання і погляди. В сучасних суспільствах таких людей незрівнянно більш, ніж у колишніх (суто традиційних) соціумах. Адже, з одного боку, люди сьогодні часто-густо міняють соціальні ролі, а з другого, - сучасний культурний обмін, діалог культур, культурна взаємодія породжують здатність людей до вживання в чужі культури, проникнення в чужі погляди, вірування, переконання. Усе це сприяє так чи так формуванню толерантної крос-культурної компетентності.

Отже, якщо багатокультурність є властивістю не тільки окремих суспільств, але й цілого світу, то сьогодні належить підвищувати не тільки культурну компетентність, але й крос-культурну також, тобто виробляти здатність розрізняти різні культурні коди, культурні спадщини, різноманітні культурні вирази. Це потрібно для того, щоб налагоджувати комфортну, взаемокорисну міжкультурну комунікацію, протидіяти ексклюзії (виключення) та маргіналізації Інших, усунути міжкультурну напругу загалом.

Традиційно долаання труднощів багатокультурного співіснування пов'язувалось у науковій літературі з явищем *культурного дифузійнізму*, який означав поступове взаємопроникнення і збагачення усіх культурних моделей і світів. При цьому вважалося, що розвиток людської культури завжди відбувався через запозичення, модифікації, розвинення перейнятих зразків. Нинішні глобалізаційні процеси сильно пришвидшили цю дифузю і це стало новим джерелом проблем, суперечностей і конфліктів у культурному взаємовпливі. На наш погляд, саме культурна компетентність, яка є ваговою складовою сучасного людського капіталу, може бути ключовим ресурсом, який систематично допомагатиме розв'язувати проблемні ситуації як в середині окремих культур, так і у взаємовідносинах між ними. І це є дуже важливою мобільною обставиною, оскільки розвиток людності найбільш успішно здійснюється «через сприятливе комбінування досягнень множини відмінних культур». Світова ж культура, за словами К. Леві-Строса, «може бути тільки коаліцією у світовому масштабі культур, кожна з яких зберігає свою самобутність» [4, с.86].

Література

1. Харари Ю. Н. Sapiens. Краткая история человечества / Юваль Ной Харири; (пер. с англ. Л. Сумм). – М.: Синдбад, 2016. – 520 с.

2. Кутуев П. Від евро центричного модерну до плюралістичних модернів: еволюція історичної соціології Ш. Ейзенштадта / Кутуев П., Якубін О., Макаренко Д., Герчанівський Д. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг – 2016. – № 3.

3. Гелд Д. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / [Гелд Д., МакГрю К., Голдблатт Д., Перратон Дж.]; пер. з англ., переднє слово Ю. Павленка. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.

4. Бандурка А. С. Строката ковдра мультикультуралізму / А. С. Бандурка; за наук. ред. проф. О. В. Тягла. – Харків: Золота миля, 2013. – 198 с.

5. Антогонізм і примирення у мультикультурних середовищах / [за ред. Я. Крчевського і О. Герман; пер. з польськ. В. Ф. Сагана]. – К.: Ніка-Центр, 2017. – 512 с.

6. Ручка А. О. Особливості сучасної культурної глобалізації / Ручка А. О. // Проблеми розвитку

соціологічної теорії. Теоретичні проблеми змін соціальної структури українського суспільства: наукові доповіді і повідомлення II Всеукраїнської соціологічної конференції / Соціологічна асоціація України, Інститут соціології НАН України; наук. ред. М. О. Шульга [та ін.]. – К., 2002. – 533 с.

7. Jelonek A. Wartosci azjatyckie – jako platforma polityczna i przedmiot badan socjologicznych / Jelonek A. // Azja-Pacyfik, 2004. – Т. 7, 5. – S. 25-46.

8. Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження // Конвенція, Міжнародний документ від 20.10.2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/952_008

9. Рекомендація Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» // Рекомендація 2006 / 962 / ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975